

MÁRTON BÉLA

Borbély Gyula áldásos tevékenysége Szovátán

Kulcsszavak: Borbély Gyula; fafeldolgozó kisüzem; bolt

Már 48 éve múlt, hogy tanárként Szovátán élek. Ez alatt a hosszú idő alatt sok ismerősöm szóba hozta Borgély Gyula fafeldolgozó kisüzemét, valamint a több részlegről álló üzletét 1920-1948 között csaknem mindegyik szovátai lakos hozzá fordult, ha valamit be akart szerezni. Azt is elmondták az ismerőseim, hogy ha csak tehetette, mindenik alkalmazottjának és vásárlójának segített. Kontos könyvet nyitott, hogy a megbízható szovátaiak hitelben is vásárolhassanak, amíg állataikért vagy egyébért pénzt kapnak. A szovátai református egyházon is több ízben, jelentős mértékben segített.

A fafeldolgozó kisüzem emlékei

Számos adatközlőt meghallgattam, közülük kiemelkedően sokat tudott Fülöp Gábor¹ tehetséges ismerősöm, aki fűrészárut, faszenet és egyebeket szállított szekérral Borbély Gyula kérése, utasítása szerint. Az ő tájékoztatásából tudjuk, hogy az üzem és az anyagért egy hektárnyi területet foglalt el ott, ahol jelenleg a középiskola tanműhelyei találhatók.²

A tulajdonos a Malomárokra korszerű vízturbinát szerelt fel. Ennek sajátossága volt, hogy az áramló vizet tölcészerű vízgyűjtőbe vezette a turbinalapátokra. Két csatornát épített, egyiket a kisturbinának, másikat a nagyobb lapátúnak. A víz kb. 10 méteres eséssel érte a turbinalapátokat. Többféle gépet működtetett. A legnagyobb a gáter volt, amelybe 7-8 fűrészlapot be lehetett fogni, és így a rönkből egyszerre 6-8 deszkát vágott ki.³

Ha a rönk nagyon vastag volt, akkor azt először kettéhasította, majd mind a két feléből deszkát fűrészelt. Ha a rönk közepes vastagságú volt, akkor azt a gáttérrel leszélézte, beállítás után pedig 7-8 deszkát vágott belőle. Ebben az üzemben fenyőfát, bükkfát és csertölgyet egyaránt feldolgoztak. Borbély Gyula erdőt bérelt és azt kitermeltette. Az üzemben kb. 15 ember dolgozott. Voltak bedolgozó emberei is, akiket csak akkor hívott be, ha nagy rendelést kapott, vagy sürgős volt a vágni-, szállítani való. Az üzem területén volt hely arra is, ahol szakemberek kásátákba rakták a kivágott deszkát, a hevedereket, talpfákat és gerendákat.⁴ A vékonyabb, kisebb keményfákból szerszámnyeleket, seprűnyeleket készítettek. Borbély Gyula a napok nagy részét az üzletben töltötte, mert fontosnak tartotta, hogy az alkalmazottjai pontos, jó munkát végezzenek. Sorra figyelte és ellenőrizte a gépeken végzett munkát. Azt is megnézte, hogy a fűrészáru tárolása nagyon jó minőségű legyen.⁵ Megbízható gépésze volt, aki irányította a turbina, a gáter és a körfűrészek működését. Szócs Lajos gépésznek ő adott telket az üzem közelében, Baróthi

Jenő mellett, majd pénzzel segítette, hogy ott házat tudjon építeni a családjának.⁶ A szovátaiaknak is adott el deszkát, de a legtöbb fűrészárut Balázsfalván, valamint a Nyárad mentére és Marosvásárhelyre szállított. A nyáradmenti egyházak is sok anyagot vettek tőle.⁷ Az ő tevékenysége idején, vasúton lehetett szállítani a méretre kivágott faanyagot Balázsfalva felé és Nyárádszereda felé. A nyárad mentére leginkább építőanyagot, gerendát, hevedert, deszkát és tűzifát kértek.⁸

„Ha a szovátaiak deszkát, építőanyagot kértek, azt stráfszekérrel, a Vidám nevű lovával házhoz szállította, Domokos Albert volt a kocsisa”.⁹

Az erdőkitermelő munkálatokról az alábbi adatokat sikerült összegyűjtenem: Erdőt bérelt az állami, havasi erdőkből, magánemberektől, s azok fáit tapasztalt erdőmunkásokkal kitermeltette.¹⁰

Az erdei munkálatoknál Kelemen Dénes volt a megbízottja, ő irányította és ellenőrizte az ottani munkálatokat.¹¹ Fülöp Gábor arról is részletesen beszélt, hogy Borbély Gyula a kitermelt fának elég jelentős részéből szenet égettetett Kacsó vezetéki szovátai szakemberrel. A munkálatokban részt vett a Kacsó felesége, a leánya és a fia is. Illyésmező és Szováta között a Köveshágó erdeje szélén szénégető telepet épített ki a patak közelében.¹² „Én (Fülöp Gábor) hordtam lovas szekérral a szenet a két szovátai állomásra, néha távolabbra is, például a nyárad menti kovácsoknak. A szenet hektóméterben számoltuk. Főként kovácsoknak volt szükségük faszénre. A tulajdonos olyan ládát csináltatott, amely éppen fél hektóméteres volt. Ennek felhasználásával hamar ment a mérés”.¹³ A két világháború között faszénből nagy tételeket küldött Balázsfalvára, amelynek a lakossága már akkor csaknem teljesen román volt.

1940-44 között csak Maros megyébe szállított. Az idők emlékezetében az is megmaradt, hogy vállalkozóként betegsegélyzőt működtetett, mindegyik alkalmazottjának ő fizette a kezelési költségeit, ezért később is kivételes hálával gondoltak rá- mondta Nagy Béla.¹⁴

Vegyes üzlete

Szováta központjában a Fő út 150 szám alatt működött. Ennek több részlegről volt. Az élelmi részlegen lisztet, olajat, zsírt, túrót, sajtot, szalonnát, kenyeret, stb. lehetett vásárolni. Baloldalon italkimérés várta a vevőket. A lábon álló férfiakat pálinkával vagy borral szolgálták ki- mondta Nagy Béla 88 éves adatközlő. Az akkor forgalomban lévő fűszereket mind meg lehetett vásárolni a boltban. A lisztet Marosvásárhelyről a Hedvig-féle malomból hozták 5 tonnás Ford autóval. A Ford nem az ő tulajdona volt. Élelmiszereket hoztak Dicsőszentmártonból és Nyárádszeredából is.¹⁵ A tulajdonosnak volt három segédje: Tőkés János, Kiss János és Sütő Árpád, a vevők óhaját teljesítették, mindig udvariasak voltak. Inasok is szolgálták az anyagmozgatást, behordást, kihordást. Ifj. Nagy Géza 3 évig nála tanult, hasonló munkát végzett Demeter Béni is. Később ő családot alapított és szovátai

lakos lett- mondta Nagy Béla most is előszemtanú. Ugyancsak tőle tudjuk, hogy a személyzet az ő lakásán kosztozott. Arra is emlékezett, hogy Borbély Gyula kontókönyvet vezetett és a megbízható szovátaiak hitelbe vásárolhattak havonta 500-1000 lej értékben. Ezzel is megszeretette magát s egyben nőtt a tekintélye is. Az üzlet mellett, a hátsó részben raktárt alakított ki az élelmiszereknek és egyebeknek. A raktárban tartotta a páncélszekrényt, abban őrizte az üzlet iratait és a napi bevételt. Minden biztonsági intézkedése ellenére 1938-ban egyszer behatoltak a tolvajok a raktárba és vittek, amit sietve vihettek.¹⁶

Borbély Gyulára vonatkozó adatok az 1998-ban megjelent *Szováta* című 334 oldalas monográfiában: előzetesként megjegyzem, hogy a Református Egyház jegyzőkönyveiből bizonyos esetekben nem csak a jegyzőkönyv felvételének évét, az oldalszámot és Borbély Gyula nevét is idézem, hanem a szóban forgó bizottság tagjainak a nevét is, mert jó tudni, hogy egykoron kik mutattak példát közösség szervezésében, áldozatvállalásában.

1924-1931: „*Presbitériumunk kimondja, hogy elsősorban felépíti a papi lakot és iskolát, amihez lehetőleg azonnal hozzáfog. Az építő bizottság tagjai: Borbély Gyula, Szabó Zsigmond, Szász Mihály, Oltyán János, Zsigmond Ferenc, Sánta Imre.*” -139. oldal

1932. ápr. 24. „*elfogták a szovátai Dalkör Alapszabályzatát. A vezetőségbe megválasztották: elnöknek Kádár Józsefet, alelnöknek Borbély Gyulát, karnagynak Bartha Bélát, Helyettesnek Fábrián Józsefet és Kádár Józsefnét, pénztárosnak Márton Károlyt, ellenőrnek Bíró Pált.*”-140. oldal

1937. ápr. 18. „*Bartha Béla arra is inti a presbitériumot, hogy ha már székely templomot építünk, legyen az minél székelyebb. A felügyelő bizottságban helyet kapott Vadász János, Sánta Imre, Horváth András, Borbély Gyula, Agyagási Gábor, Szabó Zsigmond, Szász Dénes, Siklódi Béni, Siklódi József, Fábrián József, Lengyel Dénes, Gálfalvi Lajos, Gáspár Lajos, Garda Domokos gondnok Bartha Béla lévita lelkész.*”-142. oldal

1937: „*A szükséges pénz biztosítására 1937-re felemelik az agyházadót. Dr. Bernády György 6000, Ruhig László 4000, Borbély Gyula 3160, Kádár József 3160, Sánta Imre 2000, Agyagási Gábor 2000, Szabó Sándor 1860, Vass Sándor 1800, Kovács Mihály 1800, Szabó Mihály 1660, Szócs Jenő 1660, Maskovits Árpád 1660, Nagy Géza 1580 stb. lejjel járult hozzá az építkezéshez.*”- 143. oldal

„*A cserepeket Csiky Jakab szakadati fazakas műhelyében égetik, költségeit Borbély Gyula fedezi.*”-143. oldal

1938. aug. 28. „*Borbély Gyula sokszor segített pénzzel, tanáccsal, fuvarral és egyéb munkával az építés körül, amit ha nem tett volna, sokszor megakadt volna a templomépítés ügye.*”- 144. oldal. *A tetőcserepeken kívül Borbély Gyula adományozta a tetőzethez és a padlóhoz szükséges faanyagot.*”-144. oldal.

A Második Világháború éveiben

„*A kisebb üzemek közül a Borbély Gyuláé 1940 szeptemberében 133.000 m³ faáruval rendelkezett.*”-148. oldal

1942. jún. 7.: *Káli Dénes lelkész beiktatásakor köszöntő beszédet mondott Borbély Gyula, presbiter, Kádár Józsefné a Nőszövetség részéről, Fehér János jegyző, Szócs Károly tanító.*”- 152. oldal

„*A környéken elfogott német és magyar katonákat Szovátán három rögtönzött táborba gyűjtötték össze. Az egyik a Parajdi úti iskola körül, a másik a Borbély fűrészüzem udvarán, a harmadik a mai közüzemek tűzoltó szertárának helyén volt.*”-159. oldal

A szocialista hatalom berendezkedése

„*Borbély Gyula német gyártmányú turbináját a háború után az oroszok leszerelték és elvitték. Később Borbély fából csináltatott nagy vízikereket, amely gépeket hajtotta. Az államosítás után az egész felszerelést, berendezést a Kombinát sok évig használt- emlékezik vissza Fülöp Gábor.*”

1948. szept. 26-án leltározzák fel Borbély Gyula és Kun Mihály gáttereit.

„*Borbély Gyula Gátterénél két kerekesszékű turbinát egy Kornpach márkájú gátért, egy cirkulát egy Stuttgart márkájú vasesztergát, egy Hoffer Schranck lokomobilt, két vaskerékekkel ellátott favagont leltároztak fel. A telepen egy 17x17 m-es faszínt, egy 8x6 m-es téglagéptermet és végül a tulajdonos két szoba, konyhás lakását. A leltározás másnapján felszámolják a magángáttereiket.*”- 172. oldal.

A családtagok személyi adatai:

-Borbély Gyula, Nagybaconban született 1887. V. 28-án, elhunyt 1963. V. 20-án Petőfibányán, Magyarországon.

Felesége: Gerga Kornélia, a Felvidékről származott.

Leánya: Edit. Szovátán majd Marosvásárhelyen tanult. Edit első férje Maskovits Árpád, kereskedő. E házasságból született egy leányuk: Borbély Éva Adrienne. Szovátán járt iskolába, kitűnő tanuló volt.

Később Edit férjhez ment Zahoret Gyulához. Ebből a házasságból született egy fiúk, aki később Németországban halt meg.

Eszengi Éva jelenleg is él Weisbadenben, Németországban

Megjegyzés: Az életrajzi adatokat Klózer Ilona tanárnő mondta el, aki gyermekkorától kapcsolatban áll a családdal, Eszenyi Évával mostanában is hetente beszél telefonon.

Összegzés

- Magánvállalkozóként kb. negyven munkahelyet teremtett.

- A Református Egyház kiemelkedő támogatója volt.

- Tehetséges kereskedő volt, beszerezte mindazokat az árucikkeket, amelyekre a szovátai lakosságnak szüksége volt.

- Tisztelettel és segítőkészséggel viszonyult az alkalmazottakhoz, és minden szovátai lakoshoz.
- Mindezekért a szovátiaiak hálával és nagyrabecsüléssel gondolnak rá!

Jegyzetek:

1. Fülöp Gábor, Sport utca 2. sz. születési ideje: 1931. II. 9. Jelenleg is él.
2. Fülöp Gábor szóbeli közlése.
3. Fülöp Gábor szóbeli közlése.
4. Fülöp Gábor szóbeli közlése.
5. Fülöp Gábor tájékoztatása.
6. Fülöp Gábor szóbeli adatai.
7. Fülöp Gábor szóbeli közlése.
8. Fülöp Gábor szóbeli közlése.
9. Fülöp Gábor szóbeli közlése.
10. Fülöp Gábor szóbeli adatai.
11. Fülöp Gábor szóbeli adatai.
12. Fülöp Gábor szóbeli adatai.
13. Fülöp Gábor szóbeli közlése.
14. Nagy Béla Adalbert, Szováta, Fő út 49. sz. Születési éve: 1924. Most is él.
15. Nagy Béla Adalbert szóbeli közlése.
16. Nagy Béla Adalbert szóbeli közlése.
17. Fekete Árpád – Józsa András – Szőke András – Zepezaner Jenő: *Szováta 1587-1989*. Székelyudvarhely, 1998.

ZEPEZANER JENŐ

Szováta, egy sikertörténet a Monarchiában II.

Kulcsszavak: *Korond; Szováta-fürdő; fürdőélet*

Korond fürdővendégei a XIX. század közepén Kolozsvárról, Marosvásárhelyről és egy száz km sugarú körön belüli településekről érkeztek. Később a kolozsvári látogatók száma egyre zsugorodott. Marosvásárhely maradt az a város, ahonnan a legtöbben érkeztek. Ezt a helyzetet illusztrálja a mellékelt grafikon. A bejegyzett vendégek közül a legtöbben főleg Marosvásárhelyről és Maros-Torda vármegyéből érkeztek, amit Udvarhely- és Kolozs megyék követtek. A vendégek 43,9%-a érkezett családdal (egy családra négy személyt számítva), a többiek vagy kisebb társasággal, vagy magányosan nyaraltak. Nők és férfiak is nyaraltak barátjójuk, illetve barátjuk társaságában, de rokoni kapcsolat is összehozhatott 2-4 személyes társaságot. A regátba letelepedett iparosok is kedvelték az erdélyi magyar fürdőket, így kis számban Korondra is érkeztek. A század végére megváltoztak az utazás feltételei. A század vége felé egyre többen utaztak egyre nagyobb távolságra, de az utazások célpontjai is átrendeződtek. Ez a jelenség elsősorban a vasútépítések következménye volt, de rövidebb távokon a közutak javulása, kiépítése, az egyre nagyobb teret nyerő reklámozás és nem utolsósorban a „divatos”, (Balaton-melletti, Adriai, osztrák és német) fürdőhelyek nagyobb vonzereje is hozzájárult. Korond elszigetelődött, a megszokott vendégei elmaradtak, vagy útközben Szováta „botlottak.” Egy Szováta 1904. augusztus 11-én keltezett képeslap feladója a következőket írta: „Korondról utamban lebeszéltek, valószínű tehát, hogy itten megtelepedem. Több mint bizonyos az is, hogy Korondot is megtekintem. Igen szép hely ez, több nemű gyógyhatású sós vízzel rendelkezik. A létszám oly nagy, hogy alig találtam szobát.”

„Kellő közepén a Korond vize mentében nyúlik fel a fő sétaösvény mintegy 300 ölnyi hosszúságra. Ebben és a kút körüli kis téren — mely ivó és egyszersmind vásártér is — összpontosulnak a lakházakhoz vivő ösvények és utak, mutatva, hogy a telep első alapítását egységes gondolat vezette. A fősétátér nem éppen közepén vannak a fürdőházak, végén a fürdő-vendéglős lakás 8 a közétkezési hely, délre nyílt kilátással az egész fürdő-helyiségre, úgy, hogy a ki az egészség e kis szigetére belép vagy arról kimegy, a telep szinte minden pontjáról látható. Korondnak nemcsak ivó borvize, de természeti fekvése is egyezik a gleichenbergivel, sós és gyantás fürdő-vize pedig páratlan tán a földtekén; a kettő együtt a legbiztosabb gyógyszer: főbajokban, ... Nagyon szenvedők eleinte üstben melegített 24—28 fokú vasas borvízben fürödnek, melyhez egy vagy két rész hideg, gyantás sós víz vegyítetik; erősebbek kezdetben azonnal künn a szabad sós fürdőben.” – írta a Vasárnapi Újság 1866. június 1-i számában